

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

КАТЕДРА „ТЕОРИЯ НА ВЪЗПИТАНИЕТО“

Евгения Евгениева Чаушева

**ВЪЗПИТАНИЕ НА ЕМОЦИОНАЛНА ИНТЕЛИГЕНТНОСТ ПРИ
ЮНОШИТЕ ЧРЕЗ СРЕДСТВАТА НА ИЗКУСТВОТО**

АВТОРЕФЕРАТ

**На дисертационен труд за присъждане на образователна и научна
степен „доктор“ по професионално направление 1.2 Педагогика
(Теория на възпитанието и дидактика)**

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

ДОЦ. Д-Р ВЛАДИСЛАВ ГОСПОДИНОВ

София, 2024

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Увод	4
1. Въведение в темата и обосноваване на значимостта и актуалността й..	4
2. Представяне на целта, обекта, предмета и задачите на изследването....	4
3. Описание на хипотезата и изследователските въпроси, очакваните приноси от изследването	5
4. Методи на изследването.	7
5. Основни дефиниции на базовите работни понятия, използвани в настоящия дисертационен труд:.....	7
II. Изложение	8
1. Първа глава. Възпитанието като социално явление и юношеството ...	8
1.1. Същност на възпитанието като явление	8
1.2. Процесът на възпитание – основни гледни точки	9
1.3. Юношеството като специфичен възрастов период	10
2. Втора глава. Емоционалната интелигентност и юношеското развитие	10
2.1. Р/Еволюция на емоционалната интелигентност – от идеята към концепцията	11
2.2. Съвременни аспекти на концепцията за емоционална интелигентност	12
2.3. Юношеското развитие в контекста на емоционалната интелигентност	13
3. Трета глава. Изкуството като специфична проява на социализационния и енкултуризационния процес и възпитанието на емоционална интелигентност	13
3.1. Същност и особености на изкуството.....	14
3.2. Видове изкуство	14
3.3. Формиращата роля и място на средствата на изкуството	15
3.4. Терапевтична и възпитателна функция на изкуството	15

4. Четвърта глава. Практико-приложими аспекти на възпитанието на емоционална интелигентност при юношите чрез изкуство	16
4.1. Дизайн и методи на емпиричното изследване	16
4.2. Анализ на получените резултати.....	18
4.2.1. Проучване сред учители.....	18
4.2.2. Проучване сред родители.....	19
4.2.4. Проучване сред юноши	20
4.3. Разработване на модел на дейност за възпитание на емоционална интелигентност при юношите	23
4.4. Дискусионни въпроси, възникнали в процеса на изследването	28
III. Заключение	30
Научни приноси:	31
Публикации:.....	32
IV. Библиография.....	32

I. Увод

1. Въведение в темата и обосноваване на значимостта и актуалността ѝ

Емоционалната интелигентност е сравнително ново понятие в научната литература. Нейната актуалност е все по-неоспорима с оглед на повишаващото се ниво на осъзнаване на важността на емоциите, които човек изпитва и начина, по който се справя с тях, за да функционира обществото и да намери своето място в него. Терминът емоционална интелигентност е използван за първи път през 1990 година от Питър Саловей и Джон Майер. Според Саловей и Майер личностният успех може да бъде постигнат чрез проявата на такива качества, като: съчувствие, изразяване и разбиране на чувства, контролиране на настроеността, независимост, приспособимост, способността на човек да бъде харесван, способност да разрешават междуличностни проблеми, настойчивост, дружелюбност, любезност, чувство за уважение.

През 1995 година Даниъл Голман издава своята книга „Емоционалната интелигентност“, която засилва вниманието на специалистите върху важността за емоционалната интелигентност в научните среди.

Техническият прогрес и особено навлизането на цифровите технологии в почти всички сфери на живота, в т.ч. образованието и възпитанието не отмениха, а напротив, засилиха необходимостта от продължаващи задълбочени изследвания, касаещи отношенията между хората – между родители и деца, учители и деца и прочие, така че да бъдат постигнати целите, изразяващи се глобално в едно по-хуманно взаимодействие между хората.

В основата на мотивацията за създаването на настоящия дисертационен труд и собствени многогодишни наблюдения и интерес, свързани с важността на възпитание на емоционална интелигентност и реализирането на това възпитание, благодарение на изкуството.

2. Представяне на целта, обекта, предмета и задачите на изследването

Целта на дисертационния труд е да докаже, че учителите и родителите съзнават важността на емоционалната интелигентност в развитието и възпитанието на децата и по-конкретно при юношите; имат желание темата да бъде по-широко застъпена в процеса на възпитание и обучение в училище, както и че съществува необходимост емоционалната интелигентност да бъде включена в учебния план. Целта на дисертационното изследване обхваща и убеждението, че съществува необходимост темата за емоционалната интелигентност да бъде по-широко застъпена във възпитателния и образователния процес.

Обект на дисертацията е изследване процесът на формиране на емоционална интелигентност.

Предметът на дисертационното изследване е свързан с изследването на процеса на възпитанието на емоционална интелигентност при юношите посредством използване на средствата на изкуството и на този основа създаването на модел на дейност.

Въпреки актуалността на темата за емоционалната интелигентност в научното пространство все още няма единство в мнението, и на световните, и на български учени, относно същността на понятието „емоционална интелигентност“.

Заявката за приносния характер на научния труд ще е по посока опит за конкретизиране на терминологичния апарат и в създаване на модел на дейност по посока възпитание на емоционална интелигентност при юношите чрез средствата на изкуството, който да доведе до подобряване на процеса на самопознание, саморефлексия, самовъзпитание във всекидневието на децата в училище, с рефлексии към дома и в живота като цяло.

3. Описание на хипотезата и изследователските въпроси, очакваните приноси от изследването

Застъпената хипотеза е множествена, с фокус към юношите, но и се простира спрямо родители и учители, като ключово важни фактори в общата възпитателна екосистема.

Основната хипотеза за дисертационното изследване е, че средствата на изкуството подпомагат и допринасят за ефективно възпитание на

емоционална интелигентност при юношите. Тук се има предвид съзнателни и целенасочени занимания с изкуство, насочени към конкретни възпитателни дейности, свързани с конкретни форми.

Относно юношите, по-конкретно, са застъпени предположенията, че: осъзнават важността на своите емоции и имат желание да научат повече за тях и начините, по които могат да ги регулират; юношите имат желание да има повече часове по изкуства в училище; отворени са към включване в дейности, повишаващи нивото им на емоционална интелигентност чрез средствата на изкуството.

Относно родителите са застъпени предположенията, че: родителите са запознати с понятието емоционална интелигентност и осъзнават важността от нейното възпитание; имат готовност да се включат в процес, който да повиши техните знания и умения, свързани с емоционалната интелигентност, осъзнавайки важността ѝ за развитието и възпитанието на юношите; да установи е налична зависимостта между свързаността на някои родители с изкуството и по-високата степен на готовност на тези родители да участват в дейности, свързани с възпитание на емоционална интелигентност при децата им.

Относно учителите са застъпени предположенията, че: те притежават увереността от важността на емоционалната интелигентност, като необходим фактор за ефективното и успешно протичане на възпитателния и образователен процес; имат готовност да приложат методика за възпитание на емоционална интелигентност в часовете си.

Изследователските цели и задачи са следните:

Юноши:

- Установяване на заинтересоваността на юношите по посока познаването на своите емоции и тези на другите;
- Установяване на емоциите, които юношите, изпитват най-често;
- Готовността на юношите да научат повече за емоциите (своите собствени и тези на другите), начините да се справят с тях;

Заинтересоваността на юношите към различните видове изкуства – техният опит и желание да се занимават с изкуство.

Родители:

- Установяване на заинтересоваността на родителите относно важността на емоционалната интелигентност за възпитанието на детето;
- Установяване на готовността на родителите да повишат своите знания и умения, свързани с емоционалната интелигентност;
- Установяване на готовността на родителите за включване в дейности, свързани с възпитание на емоционална интелигентност при юношите.
- Установяване на съгласието на родителите за включването на темата за емоционалната интелигентност в учебната програма.

Учители:

- Установяване на заинтересоваността на учителите, относно важността на емоционалната интелигентност за възпитанието на детето;
- Установяване на готовността на учителите да повишат своите знания и умения, свързани с емоционалната интелигентност;
- Установяване на готовността на учителите за включване в дейности, свързани с възпитание на емоционална интелигентност при юношите и използването на методи на изкуството в образователния процес;
- Установяване на съгласието на учителите за включването на темата за емоционалната интелигентност в учебната програма.

4. Методи на изследването.

Методите на изследване, използвани в дисертационния труд са качествени и количествени, а именно: теоретичен анализ на източници по темата, анкетен метод, метод на наблюдението, метод на интервюто, математико-статистически методи, сравнителен анализ.

5. Основни дефиниции на базовите работни понятия, използвани в настоящия дисертационен труд:

- възпитание, емоционална интелигентност, енкултурация, изкуство, социализация, възпитателна среда.

II. Изложение

1. Първа глава. Възпитанието като социално явление и юношеството

Още преди Новата ера древногръцкият философ Платон съзнава, че човекът е „най-милното и най-божеството животно, ако е устроен от истинско възпитание, но без възпитание или с лошо възпитание той е най-свирепото от всички животни, каквито се въдят по земята“. (по Господинов, В., 2011:52).

Необходимостта от възпитание е възникнала вследствие от нуждата да се установят правила и норми, механизъм за предаването им от поколение на поколение, които да поддържат и подпомагат развитието на обществото. В този смисъл „възпитанието е обществено явление, което възниква с появата на човешкото общество и съществува на всеки етап от общественото развитие. Свързано е със самото развитие на човека и човешкото общество“; „... няма общество без възпитание и възпитание вън от обществото“ (Чавдарова-Костова, С., 2018:105). В същността си възпитанието е „въздействието, оказвано от възрастните поколения върху онези, които още не са узрели за социалния живот. То има за цел да създаде и да развие в детето определен набор от физически, интелектуални и нравствени качества, които и политическото общество като цяло, и специалната среда, за която то в частност е предопределено, изискват от него“ (Дюркем, 2006:18).

1.1. Същност на възпитанието като явление

Възпитанието е съвкупност от действия, предизвикани от отношението от страна на възпитаващия към възпитавания с цел да бъдат разкрити и развити неговите ресурси, за да може да постигне ниво на съществуване, благоприятно, както за възпитавания, така и за обществото, в което живее.

П. Стойкова отбелязва, че „възпитанието за разлика от социализацията е преднамерен, целенасочен, предварително замислен и организиран процес“ (Стойкова, П., 2013:251). Според Р. Йорданова „от педагогическа гледна точка, този процес е система от взаимодействащи си компоненти – цели, задачи, принципи, форми, методи, средства, съдържание и е насочен към конкретен резултат, който обединява усилията

на страните включени във възпитателното взаимодействие – ръководещи и ръководени педагогически субекти“ (Йорданова, Р., 2006:96-102).

Възпитанието може да се разглежда в „широк социален смисъл, когато става дума за възпитателното въздействие върху човека и на целия обществен строй на обкръжаващата го действителност; в широк педагогически смисъл, когато се има предвид целенасоченото възпитание, осъществявано в системата от учебно-възпитателни заведения, обхващащи целия учебно-възпитателен процес; възпитание в тесен педагогически смисъл, разбирано като специално осъществявана възпитателна работа, насочена към формиране на система от определени качества, възгледи и убеждения у учениците; възпитание с още по-тясно значение, когато се има предвид решаване на определена възпитателна задача, свързана с формирането на нравствени качества, на естетически представи и вкусове“ (Чавдарова-Костова, С., 2016:25).

По отношение на обществото „статутът на възпитанието като социален феномен е необходим, неотменим, постоянен. Социалният характер на възпитанието е неоспорим“ (Чавдарова-Костова, С., 2018:55).

По този начин именно „чрез възпитанието се реализира процесът на социално наследяване, при който се осъществява предаването-приемането от поколение на поколение на натрупания в хода на историята на човечеството опит в най-разнообразните негови измерения „материални и духовни“, формирането на социалните качества на личността, при което, човекът се превръща в член на обществото“ (пак там, 2018:56).

1.2. Процесът на възпитание – основни гледни точки

Възпитателният процес съдържа „последователност от етапи, цялостното осъществяване на които би довело до постигане на предварителни цели и задачи“ (Чавдарова, С., 2018:137).

Възпитателният процес се осъществява основно в семейна, училищна и извънучилищна среда. „Процесът на възпитание в семейна среда започва още от раждането на детето“, но може да бъде „изтеглен още преди раждането му, а и още по-назад – влиянието на семейната среда, в които са израснали бащата и майката“ (Чавдарова, С., 2016:242). По отношение на възпитателния процес „училището има сериозни отговорности и по отношение възпитанието на подрастващото поколение, формирането на ценности, нагласи, отношения, мотиви, стоящи в основата

на съответни поведенчески актове“ (пак там:262). Извънучилищната среда е „всяка една среда извън училищните условия, които имат позитивен или съответно негативен ефект върху човешката личност“ (Господинов, В., 2016:285).

1.3. Юношеството като специфичен възрастов период

Юношеството е период, в който ресурсите, натрупани до момента, благодарение на възпитанието от страна на семейството и възпитателите, могат или не могат да се мобилизират, за да изведат индивида на следващото, ново, желателно по-високо ниво в неговото развитие. Несъмнено юношеството е един от най-трудните периоди в развитието на човека, както за самия него, така и за неговите родители, близки и учители.

Безспорно юношеството „е най-критичният в живота на човека, а се приема и като най-труден от гледна точка на организацията и ръководството на учебно-възпитателната дейност. В същото време пубертетът е от съществено значение за физиологичното и психично развитие, за формиране на личностните качества, тъй като интензивно се усвояват нравствени ценности...“ (Стойков, И., 2001:200).

Периодът на юношеството би могъл да бъде разделен на три етапа: „предюношество - от около 8-10-годишна възраст до около 12-14 години, същинско юношество - от около 12-14-годишна възраст до около 19-20 години и продължаващо юношество - от около 20- до 25-годишна възраст“ (Господинов, Вл., 2011:25).

Главната цел на периода на юношеството е постепенното отделяне на детето от семейството му и преминаването му към самостоятелен живот на възрастен.

2. Втора глава. Емоционалната интелигентност и юношеското развитие

Юношеството е период, в който емоциите бушуват, тяхната поява и последователност често сякаш са необясними, нелогични и затова е трудно и да бъдат разбрани. Това е време, в което от особена важност е проявата на емоционална интелигентност, тъй като тя би могла да спомогне да изграждането на доверителни и подкрепящи отношения, които да съпътстват юношата по пътя му към зрелостта и да заложат стабилна

основа на неговото израстване и функциониране като самостоятелен индивид.

Според психолога Огнян Димов „юношеството е най-деликатният, но и най-съществен период в живота на човека и поради тази причина то отключва силна тревожност в незрялата му душа“ (Димов, О., 2021:71).

Много често формата и интензивността на емоциите, изразявани от децата и юношите, поради неопитност и недостатъчно изграден само/контрол, са възприемани отрицателно от страна на възрастните. Исторически погледнато във времето емоциите и знанията за тях, тяхното значение, въздействие и умения за контролиране и насочване придобиват все по-голяма важност и логично заемат своето място във фокуса на педагозите и психолозите, а с това възниква и необходимостта от изясняването на терминологията.

2.1. Р/Еволюция на емоционалната интелигентност – от идеята към концепцията

Емоциите може да се разглеждат в тесен и широк смисъл. В тесен те са „преживяванията на човек в даден момент на своето отношение към някаква ситуация... В широк смисъл се има предвид цялостната емоционална реакция на личността“ (Крамар, Г., 2018, към 22.01.2024).

За предшественик на понятието емоционална интелигентност се смята „въвеждането от Едуард Торндайк през 1920 година концепция за социалния интелект. Според Торндайк, социалният интелект е способността за точно възприемане на вътрешното състояние, мотивация и поведение, както на самия себе си, така и на другите“ (El Ghoudani, K., 2014:32). Според него „интелигентността се дели на три основни вида: абстрактна, практическа и социална“ (пак там). Преди да бъдат направени опити за извеждане на определение на емоционалната интелигентност различни автори разсъждават върху понятия като „социален интелект“ и „социална интелигентност“.

Никитин отдава важност на т. нар. емоционално мислене, което според него представлява „вид континуално мислене, съпроводено от емоционалната сфера на личността, идентифицираща емоциите, изявяващо тяхното съдържание, опериращо с техните изразни средства“ (Никитин, А., 2017:20).

Появата на различни съждения, свързани с различните видове интелект налага необходимостта от по-задълбочени изследвания и

извеждане на конкретни понятия, изясняващи концепцията за емоционалната интелигентност.

2.2. Съвременни аспекти на концепцията за емоционална интелигентност

През 1995 година излиза книгата психолога на Даниел Голман „Емоционалната интелигентност“, която се превръща в бестселър. Голман определя емоционалната интелигентност като „основна жизнена способност“ (Голман, Д. 2011:14), а Лорънс Шапиро отбелязва, че „популярността и вниманието на медиите към книгата на Голман засвидетелства факта, че хората интуитивно разбират значението и важността на емоционалната интелигентност“ (Шапиро, Л., 2020:19).

Според Голман управлението на емоциите е една от най-важните ни способности: „...умението да мобилизираме емоциите, за да постигнем някаква продуктивна цел, е вероятно най-важната ни способност“ (Голман, Д., 2011:14).

Според теорията на Голман емпатията е едно от основните социални умения, тя представлява „умението да разбираш чувствата на другите, да възприемаш нещата от тяхната гледна точка и да уважаваш разликите в начина, по който хората усещат нещата“ (пак там: 360).

Професорите от университета в Нотингам д-р Робърт Ууд и д-р Хари Толи отбелязват, че емоциите „още са водещи в характера ни“ (Ууд, Р. и Толи, Х., 2020:12). Двамата определят пет основни компонента на емоционалната интелигентност на пет компонента: самоконтрол, самопознание, мотивация, емпатия и социални умения. Така представени от Ууд и Толи компонентите и компетентностите на емоционалната интелигентност представят най-подробно цялостния процес на изграждане на емоционална интелигентност.

Важно е да се отбележи, че „емоционалната интелигентност може да се разглежда и като резултат, и като процес. Във втория случай тя условно включва три основни момента, които съдържат няколко стъпки: диагностика – себе и спрямо другите отнасяне на личността; операционализиране на наличната информация в конкретни действия; отчитане на приоритетността на съответните основни, необходими качества“ (Господинов, В., 2010:59-60).

К. Петридис и А. Фърнам създават свой модел на емоционалната интелигентност, като го представят като съвкупност от личностни черти. (по Трифонова, С., 2021:178). Горепосочените концептуални гледни точки по отношение на същността на емоционалната интелигентност подсказват гравитиране около няколко основни компоненти на явлениято и процеса.

2.3. Юношеското развитие в контекста на емоционалната интелигентност

В първите страници от книгата си „Емоционалната интелигентност” Даниел Голман алармира за „опасна световна тенденция – днешните деца са с повече емоционални нарушения от вчерашните. Те са по-самотни и потиснати, по-гневни и непокорни, по-нервни и тревожни, по-импулсивни и агресивни“ (Голман, Д., 2011:15).

Ето защо точно тогава е много важно да се осъществят всеобхватни възпитателни взаимоотношения, съдържащи наблюдение, съдействие, подкрепа, превенция към юношите, насочена към възпитание на емоционална интелигентност, с помощта на проявата на такава от страна на родители и възпитатели, тъй като „... депресията при младите хора е сериозен проблем“ (Голман, 2011:327).

За формирането и възпитанието на емоционална интелигентност от основно значение е наличието на нейните компоненти и компетентности у възпитаващия детето – родители, възпитатели и учители. Затова е важно популяризирането на концепцията, запознаването с отделните компоненти и с възпитателите, за да може от най-ранна възраст децата да усвоят умения, свързани с емоционалната интелигентност.

Изкуството е добре познат способ на педагози и психолози за установяване на същинското емоционално състояние на деца и юноши. С развитието на концепцията за емоционалната интелигентност то остава ефективен инструмент за провеждането на възпитателни занятия, диагностика и начин за изразяване на мислите и чувствата на юношите.

3. Трета глава. Изкуството като специфична проява на социализационния и енкултуризационния процес и възпитанието на емоционална интелигентност

Изкуството ни съпътства през целия живот и е навсякъде около нас във всичките си форми. „Всяко изкуство като обект на естетическо въздействие носи в себе си потенциални възможности за възпитание, образование, обучение на едни или други творчески навици, както и за общо развитие на личността“ (Легкоступ, Пл., 2010:15). Важността на изкуството се изразява и в ролята му на „основен компонент на човешката култура, наследство и творчество, обобщаващи начини за познаване, представяне, представяне, тълкуване и символизиращи човешкия опит.“, (Aprotosoaie-Iftimi, A., 2020:198-203).

3.1. Същност и особености на изкуството

Изкуство е „1. Вид човешка дейност, която създава произведения с определени естетически стойности. 2. Всеки отделен вид художествено отражение на действителността“ (Български тълковен речник, ibl.bas.bg към 22.01.2024).

Изкуството е и вид самообобщуване „тъй като не изисква неговите образи да бъдат вземани за самата действителност, то всяко художествено възприятие позволява присъствието сред един недействителен свят и това отстраняване на реалната действителност е вече достатъчно условие за задействане на механизмите на самообобщуването“ (Стефанов, И., 2004:208).

Известно, е че „във всички култури изкуството е неразделна част от живота, област, която осигурява оптимално рамка, в която създаването и ученето са взаимосвързани. Ползата от въвеждането на изкуства и културни практики в учебната среда води до интелектуален, емоционален и психологически баланс в развитието на индивиди и общество“ (Aprotosoaie-Iftimi, A., 2020:198-203).

3.2. Видове изкуство

Основните видове изкуство са архитектура, литература, сценография, фотография, изобразително изкуство, музика, киноизкуство, танц, цирково изкуство, балет, театър. Общото между всички видове изкуство е въображението, онова място в съзнанието, където душата намира един нов, различен свят, в който търси и намира по-добрия, по-съвършения образ на битието. Според класификацията на Пламен Легкоступ видовете изкуство са следните: „художествена литература,

изобразително изкуство, музика, театър, кино, хореографско изкуство и архитектура“ (Легкоступ, Пл., 2010:13-17).

Друг вид изкуство, възникнало сравнително скоро, но много атрактивно за децата и юношите е анимацията, която е „по-висок стадий в рисуването... чрез публикуването на семпли поредици от рисунки, които се надграждат в своя естествена житейска последователност, за да изобразят многоактни действия и взаимодействия между рисуваните образи в тяхното развитие“ (Василева, Р., 2020:19-20).

3.3. Формиращата роля и място на средствата на изкуството

Влиянието и формиращата роля на изкуството може да има своето въздействие още преди раждането на детето. Възпитателната роля на изкуството има своите корени в далечното минало и в българската народна педагогика. Възпитателните послания са предавани от поколение на поколение с помощта на песни, приказки, пословици и поговорки. „Всяко произведение на фолклора и проникнато от определени нравствено-възпитателни идеи“ (Атанасов, Ж., 1986:134).

3.4. Терапевтична и възпитателна функция на изкуството

Терапевтичната функция на изкуството е безспорно и вече дълги години се използва в работата на педагози, психолози и социални работници още от най-ранна възраст на детето. В терапевтичната работа на психолози и педагози „рисунките позволяват да се споделят изразени или потиснати чувства. Те освобождават психичната енергия, която е била несъзнавано възпрепятствана. Също благодарение на тази енергия в ситуация на трудности хората биха могли да ги превъзмогнат. Може би това е едно от основанията, чрез които рисуването е използвано като психологично лечение“ (Чешмеджиева, П., 2011:238).

Всъщност „идеята за възпитание чрез изкуство е толкова древно, колкото и цивилизацията е една от първите рожби на мъдростта, наречена философия, която обединява всички форми на знанието и го съединява с поведението... За американските педагози естетическото възпитание е преди всичко възпитание чрез изкуство, при това не толкова чрез възприятие на художествени произведения, колкото чрез собствената

творческа дейност на детето. Предполага се, че жизнените наблюдения придобиват значимост само след като преминават през призната на практическия художествен опит“ (Бояджиева, Н., 1984:8). Заедно с това системното използване на изкуството за целите на възпитанието и терапията е плод преди всичко след края на ХХ в. (Бояджиева, Н., 2012:159).

4. Четвърта глава. Практико-приложими аспекти на възпитанието на емоционална интелигентност при юношите чрез изкуство

4.1. Дизайн и методи на емпиричното изследване

Дизайнът на теоретико-емпиричното изследване е конструиран в две основни части – теоретична и емпирична. В теоретичната част са представени основните понятия и концепции по разглежданата проблематика и взаимовръзките между тях е др.

Теоретичната част включва три глави.

В първата глава се разглеждат основните понятия, свързани с възпитанието – неговата дефиниция, процеса на възпитание и особеностите на периода на юношеството.

Във втора глава се разглеждат основните моменти в концепцията за емоционалната интелигентност – теорията за социалния интелект, множествената интелигентност и самата концепция за емоционалната интелигентност на Даниъл Голман.

Практико-приложното изследване бе проведено сред общо 326 респонденти: 127 учители, 101 родители и 98 ученици.

Използваните методи за провеждането на емпиричното проучване са:

Метод на анкетирането – и при трите групи. Поради рестриктивните условия във връзка с корона-вируса метода беше проведен онлайн при учителите и родителите и комбиниран при учениците, след отпадане на част от мерките. Методът на анкетирането бе предпочетен не само защото е един от „традиционно“ използваните в педагогическите изследвания, поради това, че е възможно да се адаптира към проблематиката на всяко едно изследване, но и заради неговата достъпност

и лесна приложимост, особено в онлайн варианта му. Проучванията бяха проведени в периода от юни 2020 до ноември 2023 г.

Анкетната карта, предназначена към учителите съдържа 25 въпроса, от които 24 затворени и един – отворен, в който да споделят мнението си относно важността за емоционална интелигентност при юношите.

Класните ръководители на изследваните класове попълниха и отделна бланка, в която да се установи нивото на емоционална интелигентност при наблюдаваните ученици преди и след провеждането на възпитателните занятия. Анкетна карта, предназначена за класните ръководители се състои от 10 въпроса, свързани с различните компоненти на емоционалната интелигентност. С помощта на скала от 1 до 10 класният ръководител отбелязва степента на проява на компонента на емоционална интелигентност преди и след провеждането на възпитателните занятия с цел да се установи положителна или отрицателна динамика в класа.

Анкетната карта за родителите се състои от 20 въпроса, 1 от които е отворен, за да могат родителите да споделят обратна връзка.

Анкетната карта за учениците е разделена на три части. Първата се състои от 14 затворени въпроса. Във втората част на юношите са предложени 12 фрази, които да завършат сами. Третата част се състои от 4 статистически въпроса.

Метод на наблюдението – този метод има своята важност е подходящ най-вече при провеждането на проучвания, посветени на социални и педагогически изследвания, тъй като дава възможност за наблюдение на реакциите на участниците в реална среда и ситуация.

Метод на анализа – разглеждане в дълбочина на получените резултати чрез диференцирането им на части. Основните показатели, които се разглеждат и при трите изследвани групи са:

- Запознатост с понятието емоционална интелигентност
- Желание за надграждане на знания и умения, свързани с емоционалната интелигентност
- Готовност за включване на модела за възпитание на емоционална интелигентност в учебната програма.

4.2. Анализ на получените резултати.

4.2.1. Проучване сред учители

Проучване бе проведено и сред учители от цялата страна. Общо в анкетата взеха участие 127 учители. Анкетата се състои от 25 въпроса. От анкетираните на възраст до 30 години 5,5% (7) от анкетираните, между 30 и 40 годишни са 33,1% (32), 36, 2% (42) от респондентите са във възрастовата група 40-50 години, 9,9% са на възраст 28-35 години, 21,3% (27) на възраст между 50 и 60 години и 3,9% (5) – над 60 години. 63,4% от анкетираните живеят в столицата, 21,1% в областен град, 8,5% в град с население до 10 хил. човека, 4,2% - в село и 2,8% в чужбина. 86,6% (110) от анкетираните са жени, 13,4% (17) са мъже.

От резултатите от проведената анкета сред учителите става ясно, че по-голямата част от тях 84,3% (107) са запознати с понятието емоционална интелигентност и разпознават нейните основни компоненти. Според 93,7% (119) от анкетираните учители емоционалната интелигентност е важна за възпитанието на детето. Преподавателите отчитат, че юношите не са способни да се справят с емоциите си и трябва да се положат допълнителни усилия в тази насока. От анкетираните учители 76,4% (97) биха се включили в курс, който да обогати техните знания относно емоционалната интелигентност. Повечето от тях 60,6% (77) смятат, че емоционалната интелигентност да бъде изучавана в училище. Повече от половината учители 62,2% (79) са отговорили утвърдително на въпроса дали биха приложили методика за възпитаване на емоционална интелигентност в часовете си. Като най-подходящи дисциплини, в които темата за емоционалната интелигентност може да намери своето място те определят часа по психология, на следващо място – философия, час на класа или извънкласно занимание.

Според по-голямата част от анкетираните учители изучаването на емоционалната интелигентност в най-голяма степен би спомогнала за подобряването отношенията между учителя и ученика, а на следващо място за повишаването на степента на доверие между учителите и учениците.

4.2.2. Проучване сред родители

В проучването сред родителите взеха участие 101 респонденти, избрани на случаен принцип, повечето от които родители на деца в юношеска възраст. Анкетата се състои от 19 въпроса, по-голямата част от които са затворени, за да се избегне евентуална дискриминация към онези, които не са добре запознати с темата за емоционалната интелигентност. От анкетираните на възраст между 36-42 години са 52,1%, 33% от респондентите са във възрастовата група 43-50 години, 9,9% са на възраст 28-35 години, 5,6% на възраст над 50 години и 1,4% - 20-27 години. Демографският профил на участниците в анкетата показва, че 53,5% имат завършена ОКС „магистър”, 29,6% - ОКС „бакалавър”, 11,3% са със средно образование, а 5,6% са с ОНС „доктор”. 63,4% от анкетираните живеят в столицата, 21,1% в областен град, 8,5% в град с население до 10 хил. човека, 4,2% - в село и 2,8% в чужбина. 83,1% от респондентите са жени и 16,9% са мъже. Това съотношение показва традиционно по-голямата ангажираност на майката по отношение на взаимодействието с училището.

От резултатите от проведената анкета става ясно, че 75,2% (76) от анкетираните родители са запознати с понятието емоционална интелигентност, 96%(97) от анкетираните родители считат, че емоционалната интелигентност е важна част от възпитанието на детето им. Мнозинството от родителите 80,2%(81) смятат, че възпитаването на емоционална интелигентност би била полезна за детското развитие. Най-разпознаваемият компонент на емоционалната интелигентност от страна на родителите е самоконтролът. 87,1%(88) от анкетираните родители отбелязват, че биха искали да научат повече за емоционалната интелигентност. 41,6% (42) от тях дори отбелязват, че биха се включили в специализиран курс, посветен на емоционалната интелигентност. 67,3%(68) от анкетираните родители са на мнение, че изучаването на емоционалната интелигентност трябва да бъде включена в учебната програма.

4.2.3. Сравнителен анализ между отношението на учители и родители относно възпитаването на емоционална интелигентност при юношите

Сравнителният анализ от анкетите, проведени сред учители и родители показват, че и в двете групи има висока степен на запознатост с понятието емоционална интелигентност, както и с нейните компоненти. Единомислие има и относно важността на емоционалната интелигентност за възпитанието на детето и нейното място в учебната програма.

4.2.4. Проучване сред юноши

Проучването сред юноши бе проведено в четири класа на столични училища с общо 98 ученици от седми и девети клас. За анкетирането на учениците бе използвана анкета, състояща се от три модула. Първият модул съдържа 14 въпроса. Вторият модул е съставен от 12 изречения, които учениците трябва да довършат сами. Третият модул на анкетата съдържа статистически въпроси.

Два от класовете, 7-и и 9-и, бяха от училище със засилено изучаване на изкуства – Националното музикално училище „Л. Пипков“, за краткост в проучването ще бъдат наречени – училище по изкуства. Другите два, съответно – 7-ми клас от столичното 107 ОУ и 9-ти клас от Софийската гимназия по хлебни и сладкарски технологии. Изборът на 9-ти клас от Софийската гимназия по хлебни и сладкарски технологии бе продиктуван от факта, че заради пандемията и онлайн обучението с децата от този клас не са били проведени занимания, свързани със специалността им и учебната им програма е приравнена с тази на общообразователно училище.

Проучването беше проведено в периода от септември 2022 г. до декември 2022 г. Бяха проведени по четири присъствени занятия в учебна и неформална среда, както и бе осъществявана допълнителна комуникация с децата в техните вайбър групи по класове.

Разпределението на децата по класове изглежда по следния начин:

7 клас НМУ „Л. Пипков“ – 21 деца

7 клас 107 ОУ – 24 деца

9 клас НМУ „Л. Пипков“ – 26 деца

9 клас СГХСТ – 27 деца

За краткост НМУ „Л. Пипков“ е наричано УИ – училище по изкуства, а другите две – ОУ – общообразователно училище.

За да се установи констатиращата ситуация за провеждането на изследването беше използван методът на наблюдение, методът интервю, както и скала за оценяване на различни компоненти на емоционалната интелигентност, попълнена от класния ръководител преди и след провеждането на методиката. За установяване на ефект и неговия резултат след провеждането на апробирането на модела сред юношите класните, ръководители на изследваните класове бяха помолени да попълнят бланка с въпроси преди и след провеждането на занятията. По време на провеждането на възпитателните занятия при всички класове беше приложен индивидуален подход, в съответствие с изявените проблеми в съответния клас, силните страни на учениците, интересите им към конкретен вид изкуство и условията на заобикалящата учебна среда.

Анализът на първата част от анкетата, адресирана към юношите установи висока степен на заинтересован от тяхна страна към важността на емоциите, тяхното познаване и умение за насочване. Юношите изразяват и готовност да научат повече за емоционалната интелигентност, както и за способите да разпознават по-добре своите и емоциите на другите.

Във втората част на анкетата, в която юношите трябваше да довършат започнатата фраза, не се включиха всички ученици от класовете и не всички анкетни карти бяха коректно попълнени в тази си част. Въпреки това споделеното от юношите е ценно заради изразената и вложена емоция и откровеност.

Тази част от анкетата е разделена на 12 въпроса, зададени последователно:

1. Бих искал/а да...
2. Бих искал/а да не...
3. Бих искал да съм по-добър/а (когато, в)...
4. Най-трудно ми е да...
5. Най-лесно ми е да...

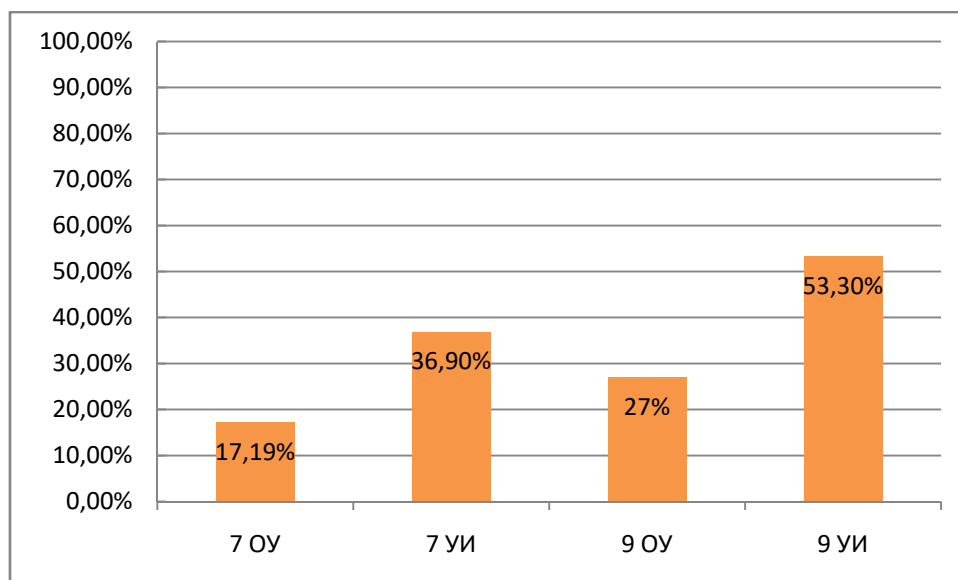
6. Най-много обичам...
7. Най-много харесвам...
8. Най-много мразя...
9. Най-много ме е страх от...
10. Най-много се ядосвам, когато ...
11. Мечтая да ...
12. Бих искал/а да мога да...

Зададени по този начин въпросите имат за цел да предизвикат юношите към саморефлексия, да се замислят върху разликата между „харесвам“ и „обичам“, „не харесвам“ и „мразя“, да си дадат сметка към какво се стремят и от какво се страхуват, но най-вече да могат свободно и безопасно да споделят чувствата и емоциите си. Въпросите са разработени след предварителни сондиращи разговори с юноши на възраст от 12 до 18 години. При обработването на резултатите от отговорите на тази част от анкетното проучване бяха отделени тези отговори, които са свързани с емоциите на юношите и те са използвани като констатиращо изследване, въз основа на което да бъдат подбрани съответните средства на изкуството и тема, по която да се осъществи възпитателното занятие.

От седмокласниците от общообразователното училище на тази част от анкетата са отговорили 75% от учениците. От общо 260 споделени мнения, такива, в които се изразява желание, намерение, съжаление или са изразени други емоции са 37 или 17,1%. 7 клас в училището по изкуства. В посочения клас на тази част от анкетата са отговорили 14 ученици от 21 или 66,7% от децата. От общо 168 изразени мнения, свързани с емоциите са 62 от тях или 36,9%. По-голямата част от тях са насочени към подобряването на отношенията между учениците в класа и различните групи от деца, които са се формирали. Изразени са мнения за повече единност и разбирателство между юношите. 9 клас училище по изкуствата – от 26 ученици са отговорили 15 или 57,7% от всички ученици в класа. 180 споделени мнения в тази част от анкетата 96 са свързани с емоциите или 53,3% от споделените мнения. 9 клас общообразователно

училище – от 27 ученици отговор на въпрос 12 от анкетата са дали 17 юноши или 63%. От 204 отговори, свързани с емоциите са 55 или 27%.

Процентното сравнение на отговорите между учениците от различните класове изглежда по следния начин:

Фигура 1. Процент отговори на юношите, свързани с емоциите

На графиката ясно се вижда разликата между класовете в училищата по изкуства и общообразователните в степента на изразените желания, страхове, стремежи. Учениците от училищата по изкуствата са по-склонни да споделят мнение за своите емоции почти два пъти повече, отколкото връстниците им от общообразователното училище.

4.3. Разработване на модел на дейност за възпитание на емоционална интелигентност при юношите

Въз основа на анализа на изследваните научни източници и обобщението на получените резултати от проведеното анкетно проучване и интервюта сред трите групи участници в изследването (учители, родители и юноши) стана възможно да се разработи следният примерен модел на дейност за възпитание на емоционална интелигентност при юношите чрез средствата на изкуството.

Моделът е собствен, авторски и се нарича „Емаж“ – съчетание от първата буква на думата емоция и окончанието на думата „image“ – образ. Описанието е предназначено за прилагане на методиката в клас.

Цел на методиката. Основната цел на методиката е чрез средствата на изкуството да бъдат осъществени възпитателни дейности, които да спомогнат за формирането на емоционална интелигентност при юношите:

- запознаване на юношите с понятието емоционална интелигентност;
- запознаване на юношите с различните компоненти на емоционалната интелигентност;
- разпознаване на компонентите на емоционалната интелигентност в различни ситуации, описани от юношите или от водещия на занятието.

Предварителен етап от прилагането на методиката:

- попълване на анкетни карти;
- провеждане на опознавателна беседа с юношите с цел извеждането на основните моменти в отношенията между ученици, които имат нужда от подобряване и усъвършенстване;
- обучителна беседа относно емоционалната интелигентност;

Етап на същинско прилагане на методиката.

- Беседа и дискусия относно компонентите на емоционалната интелигентност;
- Привеждане на примери от живота на юношите, свързани с проявата или не на емоционална интелигентност в конкретни ситуации от тяхното всекидневие;
- Съвместно с юношите избиране на ситуация за преработване, при която да се прояви по-високо ниво на емоционална интелигентност;
- Съвместно с юношите избиране на средства на изкуството за прилагането на методиката;
- Създаване на Емаж;

Заключителен етап

- Анализ на създадения Емаж;
- Обобщение и анализ на постигнатите промени и резултати.

Формата на прилагане на методиката е присъствена – в клас или в неформална обстановка (парк, градинка, зоопарк, друго обществено място, позволяващо провеждането на занятията, учебен център) в присъствието на класния ръководител.

Необходими материали за създаването на Емаж: коркова дъска, чук, пирони, пинчета, цветни листа, пастели, моливи, бели листа, пощенски пликосе, стикери, лепило, други материали по усмотрение на юношите.

Същност на дейностите по създаване на Емаж:

1. Избор на място в класната стая, където да се закачи корковата дъска;
2. Изобразяване на ситуация на конфликт между учениците или друга, която да има нужда от подобрение и проява на по-висока степен на емоционална интелигентност.
3. С помощта на рисунки, символи или друго по усмотрение на учениците – изобразяване на бъдещите цели, свързани с повишаване на нивото на емоционална интелигентност в класа върху корковата дъска.
4. След провеждането на възпитателните занятия и анализ на дейностите – създаването на крайния вид на Емажа, отново с добавяне на нови елементи и/или рисунки.

Необходимо минимално време за осъществяване на методиката – три или четири учебни часа.

Разработването на модел за възпитание на емоционална интелигентност при юношите е мултидисциплинарна дейност с участието на класния ръководител, както и учители по други предмети, изявили желание за участие, родители и ученици. В едно от училищата бе осъществено комбинирано прилагане на методиката освен в часа на класа и в часа по изобразително изкуство. В него децата говориха за чувствата и емоциите, които изпитват и някои от тях ги изобразиха в рисунките си.

Описание на модела за възпитание на емоционална интелигентност при юношите чрез средствата на изкуството.

1. Анализ на научна литература по темата емоционална интелигентност и юношеско развитие.

2. Извършване на анкетно проучване сред родители и учители, относно емоционалната интелигентност – нейната важност, значение, готовност за участие в дейности за повишаване на знанията и уменията в тази област.
3. Проучване сред юношите с прилагане на метода на анкетата, наблюдението, интервю и анализ.
4. Контрастиране на настояща ситуация от страна на класния ръководител, относно нивото на емоционална интелигентност в класа по отделните компоненти.
5. Избор на тема за провеждане на възпитателно занятие и средства на изкуствата, с помощта на които то да се осъществи.
6. Осъществяване на възпитателни занятия по възпитание на емоционална интелигентност и създаване на първоначален вид на Емаж от страна на юношите
7. Отчитане на промяна (положителна или отрицателна) от страна на класния ръководител след провеждането на възпитателните занятия по формиране на емоционална интелигентност.
8. Формиране крайния вид на Емажа от страна на юношите.

Изводи от емпиричното проучване сред юношите

За да се констатира, установи актуалното състояние и да се прогнозира евентуалния ефект след провеждането на занятия по емоционална интелигентност класните ръководители на учениците бяха помолени да попълнят анкетна бланка от 10 въпроса, свързани с основните компоненти на емоционалната интелигентност по скала от 1 до 10, където 1 е най-малко, а 10-най-много.

По компонента самоконтрол класните ръководители трябваше да определят:

1. В каква степен учениците контролират поведението си в час? (при представянето на сравнителните резултати преди и след провеждането на възпитателно занятие е използвано съкратено наименование: Контрол на поведението)

2. До колко учениците са способни да задържат вниманието си по време на преподаване на урока? (съкратено представяне във фигурата: Внимание)

По компонента **самопознание**:

1. До колко учениците в класа ви се влияят от мнението на другите? (съкратено представяне във фигурата: Влияние от другите)
2. Способни ли са учениците да се изслушват един друг по време на дискусия? (съкратено представяне във фигурата: Умение за изслушване)

По компонента **мотивация**:

1. Успяват ли учениците да променят поведението си към по-добро след направена забележка? (съкратено представяне във фигурата: Промяна към по-добро)
2. Полагат ли децата достатъчно усилия за изпълнението на поставените задачи? (съкратено представяне във фигурата: Полагане на усилия)

По компонента **емпатия**

1. Успяват ли учениците да реагират добронамерено към свой ученик, когато той се е проявил в недобра светлина?(съкратено представяне във фигурата: Добронамереност)
2. В каква степен учениците в класа уважават мнението на съучениците си, когато то се различава от тяхното? (съкратено представяне във фигурата: Уважение)

По компонента **социални умения**

1. Как бихте оценили нивото на взаимодействието между учениците в класа? (съкратено представяне във фигурата: Взаимодействие)
2. Успяват ли учениците да постигнат съгласие по въпрос, когато са на различно мнение? (съкратено представяне във фигурата: Съгласие)

От резултатите от анкетата, попълнена от класния ръководител на учениците от 7 клас на общообразователното училище, прави впечатление, че най-видим резултат след провеждането на занятията по емоционална интелигентност има в компонентите самопознание–умението за изслушване и социални умения – постигане на съгласие между учениците.

При седмокласниците от училището по изкуства, според оценката на класния ръководител положителна промяна се наблюдава в компонента самопознание, емпатия и социални умения.

Деветокласниците от общообразователното училище първоначално имат висока оценка от своя класен ръководител по всички компоненти на емоционалната интелигентност. След проведените занятия по възпитание на емоционална интелигентност тук се наблюдава положителен резултат най-вече при самопознанието, емпатията и социалните умения.

При деветокласниците от училището по изкуства, според класния ръководител, почти няма разлика в степента на проява на емоционална интелигентност. Минимално подобрене от 1 пункт е отбелязано в компонентите самоконтрол и емпатия.

Прилагането на модела за възпитание на емоционална интелигентност при юношите следва емоционалните нужди на децата в конкретната група, клас, като позволява да се открият именно тези, които имат най-неотложна нужда от помощ и/или корекция. Моделът позволява да се отчетат конкретните нужди на юношата или група от юноши, за да се подбере най-подходящата форма на изкуство, с която да се повлияе в положителна насока конкретна проблемна ситуация. Във всички етапи от прилагането на модела се насърчават и следват творческите идеи и стремеж на юношите.

4.4. Дискусионни въпроси, възникнали в процеса на изследването

Резултатите от анкетното проучване сред юношите показва, че заниманията с изкуство сами по себе си не гарантират високо ниво на емоционална интелигентност. Талантът показва склонността на детето към занимания с даден вид изкуство, богатството на емоционалния му свят, но

това не означава, че юношата е в състояние да разбере, овладее и насочи своите емоции по начин, който да бъде полезен за него и обкръжението му.

Часът на класа е единственото време, в което класният ръководител може да осъществи по-продължителен и ефективен контакт със своите ученици. Той се провежда веднъж седмично и това е крайно недостатъчно да се забележи и реагира своевременно в случай, че в класа назрява проблем. Проведеното проучване показва, че юношите имат повишена нужда техните емоции да бъдат забелязани, да бъде отделено време, за да се прояви разбиране към начина, по който се чувстват.

Уважението, породено от авторитета, който юношите имат към родителите си и класния ръководител в някои случаи им пречи да бъдат напълно открити с тях и да споделят поради страх или чувство на срам. По този начин някои сериозни проблеми в отношенията между учениците в класа може да останат незабелязани.

Изводи:

При провеждането на възпитателните занятия, посветени на възпитанието на емоционалната интелигентност се изясни, че всеки клас, не зависимо от вида на учебната програма в училището има своите строги специфични особености. За емоционалната атмосфера в класа влияят не само индивидуалните емоционални характеристики на юношите, но отношението на класния ръководител и дори наличието и обстановката в класната стая. От проведените занятия става ясно, че класната стая е мястото, в което децата имат своя специфичен микроклимат.

Юношите от четирите изследвани класа имат подчертан висок интерес към емоциите и изразяват готовност да повишат знанията си и да положат усилия в посока на тяхното насочване и овладяване.

Средствата на изкуството се приемат с готовност от юношите като начин за изразяване на техните емоции и средство за открояване на положителните страни от индивидуалността на всеки един от тях.

От направеното проучване и извършените възпитателни занятия и наблюдения може да се направи извода, че от страна на юношите, както и от страна на техните родители и учители има желание и възможност за

въвеждане на модел за възпитание на емоционална интелигентност чрез средствата на изкуството.

III. Заключение

След проведените проучвания и възпитателни занятия се потвърждава застъпената хипотеза, че родителите са запознати с понятието емоционална интелигентност и осъзнават важноста от нейното възпитание. Преобладаващата част от тях поддържат предположението за готовност да се включат в процес, който да повиши техните знания и умения, свързани с емоционалната интелигентност, осъзнавайки важноста ѝ за развитието и възпитанието на юношите.

При изследваната група учители се потвърждава застъпената хипотезата, че те притежават убедеността от важноста на емоционалната интелигентност, като необходим фактор за ефективното и успешно протичане на възпитателния и образователен процес. По-голямата част от тях имат готовност да приложат методика за възпитание на емоционална интелигентност в часовете си.

Проведеното проучване сред юношите потвърждава застъпената хипотеза, че те осъзнават важноста на своите емоции и имат желание да научат повече за тях и начините, по които могат да ги регулират. Потвърди се и желанието на учениците за включване в дейности, повишаващи нивото им на емоционална интелигентност чрез средствата на изкуството.

По време на възпитателните занятия и съгласно оценката на класните ръководители на изследваните класове се потвърди и хипотезата, че средствата на изкуството подпомагат и допринасят за ефективно възпитание на емоционална интелигентност при юношите.

Темата за емоционалната интелигентност вече има своето място във фокуса на родителите и учители. Двете най-важни групи, свързани с възпитанието на юношите показват заинтересованост по въпроса, както и готовност да надградят знанията си и подобрят квалификацията си, свързани с умения относно емоционалната интелигентност.

От страна на преподавателите се вижда готовност възпитанието на емоционална интелигентност да намери своето място в учебната програма

и да бъде по-широко прилагана в различни дисциплини от учебния план. Работата с отделните класове показва положително отношение и отзивчивост от страна на класните ръководители, учениците и техните родители към занятията, посветени на възпитанието на емоционална интелигентност. Те биха внесли, както разнообразие в учебния процес, най-вече в часа на класния ръководител, така и по-висока степен на разбиране и доверие между юношите, преподавателите и техните родители.

Възпитанието на емоционална интелигентност чрез средствата на изкуството има свързваща роля в триадата родител–учител–ученик. То може да сближи представителите на тези групи и да направи процеса на възпитание на емоционална интелигентност непрекъснат и обогатяващ и трите страни.

Както всеки процес, който има за цел да бъде ефективен и да има своето дългосрочно въздействие и резултат, така и възпитаването на емоционална интелигентност е препоръчително да започне от най-ранна възраст. В контекста на свързаността на емоционалната интелигентност с изкуството, резултатите от проведените анкети сред родители и учители показват, че онези от тях, които отдават необходимата значимост на емоционалната интелигентност като такава и които отбелязват важността на нейното възпитаване, са хора, които са се занимавали с изкуство. Елементите на процеса възпитание – изкуство – емоционална интелигентност са свързани помежду си.

Научни приноси:

1. Описани са основните възгледи и тълкувания на чуждестранни и български автори относно емоционалната интелигентност при юношите в контекста на изкуството.
2. Осъществено е проучване с юноши, родители и учители относно ролята и мястото на емоционалната интелигентност за възпитанието на детето и юношата, необходимостта от провеждането на допълнителни квалификационни курсове за родители и учители и по-отчетливото ѝ включване в образователния процес в училище.
3. Структуриран е модел за възпитание на емоционална интелигентност при юношите чрез средствата на изкуството .

4. Моделът за възпитание на емоционална интелигентност е апробиран ефективно и успешно приложен при целенасочени взаимодействия с юношите.

Публикации:

Чаушева, Е. (2020) „Естетическото възпитание като предпоставка за формирането на компетентността за културна осведоменост и изява.– В: Сборник от международната научна конференция „Взаимодействие на преподавателя и студента в условията на университетското образование: актуални проблеми, съвременни изследвания, опит“, Четвърта книга. Габрово, 2020; 317.

Чаушева, Е. (2022) – „Информираност на родителите относно важноста за възпитание на емоционална интелигентност при юношите“. – В: Сборник „35 години факултет по педагогика – приемственост и бъдеще“.

Чаушева, Е. (2023) – „Концепцията за емоционалната интелигентност в контекста на възпитателното явление в творчеството на Януш Корчак.“Pedagogika-Pedagogy Volume 95, Number 6, 2023, <https://doi.org/10.53656/ped2023-6.10>

IV. Библиография

1. Атанасов, Ж. Българска народна педагогика. С., 1986.
2. Бояджиева, Н. Арт-терапия в социално-педагогическа практика и консултирование. – В: Терапия изкуством. С., 2012.
3. Бояджиева, Н. Възпитание чрез изкуството. Първите десетилетия на ХХ век. С., 1984.
4. Български тълковен речник –<https://ibl.bas.bg/rbe/>–последно посещение на 11.01.2023 г.

5. Василева, Р. Арт анимация в образованието. С., 2020.
6. Голман, Д. Емоционалната интелигентност. С., 2011.
7. Господинов, В. (Н)Етикет и възпитание с фокус към юношите. С., 2011.
8. Господинов, В. Юноши – Девиации – Емоционална интелигентност. С., 2010.
9. Димов, О. Тревожността. С., 2021.
10. Дюркем, Е. Да мислим възпитанието. С., 2006.
11. Йорданова, Р., Морал и социализация на децата и младежите в България. В: „Родителският контрол – морална и социална отговорност на семейството“. В. Търново, 2006.(стр. 96-102). Маринова, Е. (съст.).
12. Крамар, Г., Формирование эмоционального интеллекта современных школьников. <https://compedu.ru/publication/formirovanie-emotsionalnogo-intellekta-sovremennykh-shkolnikov.html>(22.01.2024 г.).
13. Никитин, А., Художественная одаренность и ее развитие в детском возрасте. Санкт-Петербург, 2017.
14. Стефанов, Ив. От естетика към социология на изкуството. С., 2004.
15. Стойков, И. Педагогическа и възрастова психология. В. Търново, 2001.
16. Стойкова, П. Ролята на държавата в областта на възпитанието. Проблеми на постмодерността, Том III, Брой 3, 2013.
17. Трифонова, С. Модел на Петридис и Фърнам за емоционалната интелигентност като личностна черта.– В: Книга „Психология“, Т. 29 (1)2021 с. 177-182.
18. Ууд, Р. и Х. Толи. Професионални тестове за емоционална интелигентност. С., 2020.

19. Чавдарова – Костова, С. Възпитанието – съдържателни и процесуални измерения. С., 2016.
20. Чавдарова – Костова, С. Интелект и възпитание. С., 2000.
21. Чавдарова – Костова, С., В. Делибалтова и Б. Господинов. Педагогика. С., 2018.
22. Шапиро, Л. Как да възпитаваме дете с висок емоционален коефициент. С., 2020.
23. Чешмеджиева, П. Стимулираното с творби на изкуствата защитено рисуване като метод за психопрофилактика и диагностика при деца от предучилищна възраст. – В: Сб. с научни доклади от VI Национален конгрес по психология, София 18–20 ноември 2011, с. 237-244.
24. Aprotosoiaie-Iftimi, Ana-Maria. (2020). 3. The Role of Artsin School Education. Review of Artistic Education no. 20, 2020. DOI: 10.2478/rae-2020-0024 (22.01.2024 г.)
25. Ghoudani, Karima&EstherLopez-Zafra. L'intelligence émotionnelle: concepts, modèles et applications dans l'éducation. APPROCHES Revue des sciences humaines Jaen, 2014. ISSN. 2028-2559.